

Ortaca (Muğla) Yöresinde Halk Arasında Kullanılan Bazı Bitkiler

Hasan Akan¹, Aydın Öz², Hatice Pekmez^{2*}

¹Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, 63510 Şanlıurfa, Türkiye

²Gaziantep Üniversitesi, Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu, 27600 Gaziantep, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş 22 Nisan 2018

Kabul 26 Temmuz 2018

Anahtar Kelimeler:

Flora

Etnobotanik

Muğla

Ortaca

Folklorik bitkiler

*Sorumlu Yazar:

E-mail: pekmez@gantep.edu.tr

ÖZ

Bu çalışma, 2015–2016 yılları arasında, Ortaca (Muğla) ilçesinde halk arasında kullanılan bazı bitkileri tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma alanından doğal olarak yetişen 28 familyaya ait 38 taksonun halk tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan 23'ü tıbbi, 19'u yiyecek, 3'u baharat, 3'ü süs, 2'si yem, 2'si dini, 2'si diğer (kaşık yapımı, tarım ilacı yapımı) amaçlarla kullanılmaktadır. Yöre halkının bu bitkilerden bazen sadece bir amaçla bazen de birkaç değişik amaçla yararlandığı tespit edilmiştir.

Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology, 6(9): 1168-1174, 2018

Some of the Plants Species used Among the Local People in Ortaca (Muğla)

ARTICLE INFO

Research Article

Received 22 April 2018

Accepted 26 July 2018

Keywords:

Flora

Etnobotany

Muğla

Ortaca

Folklore plants

*Corresponding Author:

E-mail: pekmez@gantep.edu.tr

ABSTRACT

This work was carried out between the years 2015 and 2016 in Ortaca, district of Muğla, to identify some of the plant species used among the local people. It is determined in the working area that naturally grown 38 taxa from which 28 family, used by the local people. 23 rd. of these is used in medicine, 19'th of as food, 3 rd. of as spice, 3 rd. of as ornament, 2 rd. of as forage, 2rd of as religious treatment. It is also known that local people use these plants not only for a few but also in many ways.

DOI: <https://doi.org/10.24925/turjaf.v6i9.1168-1174.1981>

Giriş

Muğla ilinin doğu kısmında bulunan Ortaca, coğrafi olarak Akdeniz Bölgesi'nin sınırları içinde yer alır. Doğusunda Dalaman, güneyinde Akdeniz, batı ve kuzeyinde Köyceğiz ile komşudur. Antalya'ya 260 km, İzmir'e 307 km uzaklıkta bulunan Ortaca son yıllarda turizmde Türkiye'nin parlayan yıldızlarından. Özellikle bir doğa harikası olan Dalyan'ın, Ortaca'nın sınırları içinde olması Sarıgerme gibi eşsiz plaj ve koyların bulunması, hemen yanı başında uluslararası Dalaman havalimanının bulunması gibi birçok faktör Ortaca'yı önemli kılmaktadır. Daha önceleri Köyceğiz'e bağlı bir belde olan Ortaca turizmin de etkisiyle nüfusun hızla artmasına bağlı olarak 1987 yılında ilçe statüsüne kavuşmuştur.

Antik Çağda Ortaca'nın bulunduğu yer Karia olarak bilinmekteydi. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender tarafından ele geçirilen Karia bölgesi sırasıyla Makedon, Mısır, Roma ve Bizans egemenliği altında girmiştir. 1261-1451 yılları arasında Anadolu Beylikleri Döneminde Ortaca Menteşeoğulları hâkimiyetinde kalır. 1451 yılında Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Fatih Sultan Mehmet döneminde Menteşe Beyliğiyle beraber Ortaca, Osmanlı topraklarına dahil olmuştur.

Araştırma yapılan yöre; yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz ikliminin etkisindedir. Yöre binlerce yıldır Dalaman çayının getirdiği verimli toprak ve iklimin etkisiyle hemen hemen her türlü tarım ürününün yetiştirilebileceği yerlerden biridir. Daha önceleri pamuk, tütün ve susam gibi endüstri ürünleri tarımı yapılırken, günümüzde en çok narenciye tarımı ve seracılık yapılır. Bu nedenle özellikle seracılık sebebiyle Antalya ile birlikte Türkiye'nin önemli domates yetiştirilen yerlerinden biridir.

Etnobotanik terimi, ilk kez 1896 yılında, biyoloji profesörü olan W. Harshberger tarafından, lokal halkın doğa tarihinin araştırılmasını belirtmek için kullanılmış olup basitçe "bitkilerin yerel halk tarafından kullanımı" olarak tanımlanmıştır (Tanker ve ark., 1993). Etnobotanik geniş anlamda "insan-bitki ilişkileri"dir. Dar anlamda ise "bir yörede yaşayan halkın çevresinde bulunan bitkiler üzerine etkileri" olarak özetlenebilir (Kendir ve Güvenç, 2010). Etnobotanik çalışmalar, yalnızca insanlarla bitkilerin yüzyıllardan beri devam eden karşılıklı etkileşimlerini kaydetmekle kalmaz aynı zamanda bu etkileşimden doğan sonuçların, biyolojik çeşitliliğin korunması ve kırsal kesimde yaşayan halkın gelişiminde kullanılmasına da olanak verir (Özhatay ve ark., 1997).

Bitkilerin tedavi amaçlı kullanışı insanlığın varoluşuyla başlamıştır. M.Ö. 50.000 yıllarında Yontma taş devrinde yaşamış insanlara ait Anadolu'daki mezarlarda bulunan bitki kalıntıları bunun önemli kanıtlarından biridir. Ancak, ilk kayıtlı bitkisel listeler Mısırlılara ait papirüslerdir. Mısırlılar, Hititler, Asurlular döneminde kayıtlı olan birçok bitki günümüzde hala benzer karışımlar ve benzer amaçlar için kullanılmaktadır (Gürkan ve ark., 2003).

Anadolu halkının yabani bitkileri ilaç olarak kullanışı çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Hititler dönemi tıbbi tabletlerinde bulunan reçete formüllerinde kayıtlı bitki adları bunun bir kanıtıdır. Bu dönemlerde yabani bitkilerden yararlanıldığı gibi, bazı önemli tıbbi bitkiler,

drog elde etmek için yetiştirilmekteydi. Ayrıca Hititler ve Bizanslar döneminde Anadolu'dan elde edilen bazı drogların dış ülkelere satıldığı da bilinmektedir. Kırsal bölgelerde, ilaç hazırlamak için genellikle çevrede yetişen veya yetiştirilen bitkiler kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

Halkın özellikle hastalıkların tedavisinde kullandığı bitkileri ele alan araştırmalar çok büyük önem taşımaktadır. Halk ilaçları, uzun yıllardan beri etkileri insanlar üzerinde denenerek günümüze ulaşmıştır. Pek çoğu da bilimsel yönden araştırılmayı beklemektedir. Herhangi bir kullanılışı tespit edilmemiş bitkilerde etken madde aramak yerine, öncelikle yüzlerce yıldan beri halkın yararlı olduğuna inanarak ısrarla kullandığı bitkiler üzerinde çalışmak daha çok verim sağlayacaktır. Bu sayede hem eldeki veriler bilimsel olarak ispatlanmış, hem de zaman ve maddi bakımdan kısıtlı imkânlarla sahip araştırmacıların bu tarz kayıpları önlenmiş olacaktır.

Türkiye'de 12.000 civarında bitki türü bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bitkisel drogların sayısını 1900 olarak belirlemiştir. Tedavi amacıyla kullanılan yaklaşık 20.000 bitkinin 600 kadarı Türkiye'de yetişmektedir (Öztürk ve Özçelik, 1991).

Türk toplumunda çoğunluğun kırsal bölgelerde yaşamasından dolayı halk, yabani bitkilerle yakından ilgilenmektedir. Halk yabani bitkilerin bir bölümünden gıda, baharat, boyar madde olarak ya da hastalıkların tedavisinde yararlanmaktadır. Tıbbî bitkilerin amaca uygun, etkili ve yeteri kadar kullanılabilmesi için kimyasal içeriğinin ve etken maddelerinin miktarları, özellikleri ve etki mekanizmalarının tespit edilmesi gerekmektedir (Baytop, 1999).

Muğla'nın Ortaca yöresi etnobotanik açısından hala önemini korumaktadır. Bunun da en büyük sebebi bu yörenin mutfak kültüründe ot kültürünün büyük önem arzemesidir. Bölgede yapılan çalışmalar arasında Öztürk ve Özçelik (1991), Kazan (2007), Uysal (2008), Sağıroğlu ve ark. (2013), Şenkardeş ve Tuzlacı (2014), Kahya (2015), Özçelik ve Balabanlı (2015), Öz (2015, 2016) gösterilebilir.

Çalışmanın amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- -Halkın kullandığı bitkileri yöresel adlarıyla tanımlamak,
- Kullanılan bitkilerin hangi amaçla kullanıldığını ve hangi hastalıklara iyi geldiğini belirlemek,
- Halkın fitoterapi'ye karşı olan ilgisini saptamak,
- Kırsal kesimle gelişmiş yerlerin fitoterapiye ilgisi arasındaki farkı gözlemlemek,
- Araziden çekilen bitki fotoğraflarının hem tanıtıcı hem de eğitici dokümanların hazırlanmasında kullanılması,
- Yörede pek tanınmayan ve değerlendirilmeyen bitkilerin kullanımlarına ilişkin bilgilerin derlenmesi,
- Bu konuda çalışan ilgili kurum ve kuruluşlara kaynak oluşturulması,
- Bu araştırma, bölge için orijinal bir çalışma olması,

Bu çalışmanın, ülkemizdeki etnobotanik verilere katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Materyal ve Metot

Grid sisteminde C2 karesinde bulunan Ortaca da halk arasında kullanılan bitkileri tespit etmek amacıyla farklı yaş ve eğitim grubuna sahip olan kişilerle yüz yüze ve katılımlı gözlem tekniği kullanılarak görüşülmüştür. Etnobotanik envanteri kapsamında yaptığımız çalışmada hem halkbilim hem de botanik yöntemleri kullanılmıştır. Etnobotanik çalışmalar yapılırken hem yöre halkıyla araziye çıkılmış hem de teşhis edilmiş bitki örnekleri sunulmuştur. Üç yıllık süre boyunca ayda bir aralıklarla araştırma alanına düzenli olarak gidilmiş ve dağlarda doğal olarak yetişen bitki örneklerinin fotoğrafları çekilmiştir. Bitki isimlendirmede karşılaşılan zorluklar karşısında yörede çekilen bitki fotoğrafları görüşme yapılan kişilere gösterilerek kesinlik kazandırılmıştır. Bu şekilde aynı zamanda bitkilerin kullanılan yöresel isimleri, kullanılan kısımları ve kullanım amaçlarına ilişkin bilgiler edinilmiştir. Kaynak kişilerin gösterdiği, kullanımı belirlenen bitkiler hem aktarlardan satın alınarak hem de doğal habitatlarından toplanarak herbaryum materyali haline getirilmiştir. Kullanılan kısımları, kullanım şekilleri belirlenen bitkiler teşhisleri yapılmak üzere preslenip, kurutulmuştur. Toplanan bitki örneklerinin teşhislerinin tam ve doğru bir şekilde yapılabilmesi için bitkiler üzerinde meyve, çiçek, yaprak (otsu bitkilerde taban yapraklar), tomurcuk, yumru, rizom, soğan gibi generatif ve vejetatif organların bulunmasına dikkat edilmiştir. Kurutulan bitki örneklerinin herbaryuma kaydının yapılması amacıyla da toplandığı yer, toplanma zamanı, yükseltisi, yetiştirme yeri özelliği gibi bilgiler de kayda alınmış ve her bir bitki için oluşturulan herbaryum etiketine işlenmiştir. Toplanan bitki örnekleri Türkiye Florası'na (Davis, 1965-1985; Davis ve ark., 1988; Güner ve ark., 2000; Gürdal ve Kültür, 2013) göre tespit edilmiş olup, fotoğrafları çekilmiş ve örnekler numaralandırılarak Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi herbaryumunda saklanmıştır. Tür adlarının yazımında sadece geçerli olan adları ve otör isimleri verilmiştir. Sinonim adları dikkate alınmamıştır.

Yapılan görüşme sırasında sorulan sorular şunlardır:

- Yakın çevrede hangi bitkilerin hangi zamanda toplandığı
- Bitkiye verilen yöresel isimlerinin ne olduğu
- Bitkilerin hangi amaçla toplandığı
- Toplanan bitkilerden nasıl ve hangi kısımlarından yararlanıldığı
- Bitkinin toplanma şekli

Araştırma alanında elde edilen veriler farklı yaş ve eğitim gruplarıyla yapılan görüşme sonucuyla ortaya konulmuştur. Ayrıca ilçe merkezinde bitkileri satarak geçimini sağlayan 3 işyeri ile yüz yüze görüşülmüş bu kişilerin yörede doğal olarak yetişen adaçayı, kekik, karabaş otu, ısırgan otu, defne yaprağı, mersin yaprağı, avakado yaprağı, sığla ağacı kabuğu sattıkları tespit edilmiştir. Bu iş yerlerinden Ramazan Özdemir'in 28 yıldır bu işi yaptığı ve bitkisel dropları sattığı görülmüştür.

Araştırma bölgesinde kaynak kişiler ilkökul mezunu, orta okul mezunu, okuma yazma bilmeyen, emekli öğretmen ve Üniversite mezunu olanlardan oluşmaktadır.

Bilgi Alınan Kaynak Kişilerin İsimleri

Bilgi alınan kaynak kişilerin isim ve yaşları: Salim Aslan (73), Nezahat Türköz (80), Hürü Kaya (79), Makbule Erdoğan (70), Ümmühan Özcan (65), Gülter Özcan (80), Mehmet Erdoğan (70) Fatma Özcan (67), Şeref Karagöz (50), Nahit Doğan (52), Tursun Batmaz (39), Melahat Fak, (37), Gülüfer Şimşek (48), İlknur Uysal (68), Elif Güzel (52), Aslı Ay (37), Mustafa Erdoğan (76), Osman Demir (62), İbrahim Çetin (68), Hamide Akşit (72), Perihan Uysal (65), Sadıke Şaşmaz (67), Bayram Yıldız (53), Gülsiye Özgen (61), Elif Yazar (65), Remziye Özdemir (39).

Araştırma bölgesi olan Ortaca ilçesinin kırsal yörelerinde kaynak kişilerle görüşmeler yapıldı. Bölgenin kırsal bölgelerinden toplanan bitkiler daha sonra semt pazarlarında satıldığı tespit edildi. Etnobotanik çalışma yapılan yerleşim birimlerindeki insanlar Türkçe konuşmalarına rağmen bazı bitkilerin yöresel isimleri farklı olduğu görüldü. Bu nedenle bitkilerin hem yöresel hem de orijinal Türkçe isimleri mümkün olduğunca birlikte verilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Alanının Coğrafi Konumu

Ortaca, Muğla ilinin 13 ilçesinden biridir. Muğla'nın doğusunda kalan Ortaca coğrafi olarak Akdeniz bölgesinde bulunur ve Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Doğusunda Dalaman, batı ve kuzeyinde Köyceğiz ilçesi güneyinde ise Akdeniz ile komşudur. Dalaman ilçesi ile sınırını büyük oranda Dalaman çayı, Köyceğiz ilçesi ile Köyceğiz gölü ve Dalyan kanalı oluşturur. Jeomorfolojik olarak ova ve yüksek olmayan dağlık alanlardan oluşur. Yörenin tek dağlık alanı Gökbel-Dereköy ve sarıgerme köyleri arasındaki üçgen olup en yüksek yeri Mergenli köyünde bulunan 623 metre yüksekliğindeki İncirlik tepesidir.

Muğla'nın 1114 kilometre uzunluğundaki sahil şeridinin 30 kilometrelik kısmı Ortaca ilçe sınırları içerisindedir. Ulaşımın büyük bir kısmının karayolu ile sağlandığı Ortaca Muğla'ya 80 km, Antalya 260 km, İzmir'e ise 307 km uzaklıktadır. Yurtdışıyla olan bağlantısı hemen yanı başında bulunan Dalaman havalimanı ile sağlanır (Şekil 1). Araştırma alanı 36° 50' kuzey paralelleri ile 28° 45' doğu boylamları arasındadır. Bitki coğrafyası açısından Akdeniz floristik bölgesine girmektedir (Atalay, 1987). Araştırma alanı, Davis'in grid sistemine göre C2 karesine girmektedir.

Şekil 1 Araştırma alanı Ortaca'nın lokasyon haritası
Figure 1 Research area Ortaca's location map

Bulgular

Araştırma alanından tespit edilen bitkilerin listesi alfabetik familya sırasına göre verilmiştir.

Altingiaceae

Liquidambar orientalis Miller.

Yörede Günlük veya Sığla olarak adlandırılır. Bitkinin ilkbaharda taze sürgünleri haşlanarak Sığla yoğurtlaması olarak adlandırılan yemekte kullanılır. Gövdesinin özel bir aletle yaralanması sonucu elde edilen yağ, mide ülseri ve yaraları iyileştirmede kullanılır. Yağ çıkarıldıktan sonra elde edilen kabuklar arefe günleri ve Cuma akşamları buhur (tütsü) olarak kullanılır. *Reçine, uçucu yağ ve sinnamik asit içeren drog solunum yolları antiseptiği ve ekspektoran, dışarıdan antiseptik, anti paraziter olarak etki eder, pomat, yakı olarak kullanılır. Kabuklar buhur (tütsü) olarak kullanılır* (Tanker ve ark., 1993).

Amaryllidaceae

Narcissus tazetta L. subs. tazetta L.

Yörede Nergiz olarak isimlendirilir. Pazarlarda ve evlerde süs bitkisi olarak kullanılır. *Bu çiçeğin soğanları kanser ve çeşitli apseli tümörlerin tedavisinde kullanılmaktadır* (Gürkan ve ark. 2003).

Apiaceae

Falcaria vulgaris Bernh.

Yörede halk arasında Kayazak olarak bilinir. Bitkinin toprak üstü kısımları taze iken pazarda satılır. Haşlandıktan sonra kavru olarak tüketilir.

Foeniculum vulgare Miller.

Yörede Sıra olarak bilinen Rezene'nin toprak üstü taze kısımları salata ve yemeklerde koku vermek amacıyla kullanılır. *Safra rahatsızlıklarının tedavisinde, tedaviye destekleyici olarak kullanılmaktadır* (Gürkan ve ark. 2003).

Torilis arvensis (Huds.) subsp. elongata Gannon.

Yörede Pıtrak olarak adlandırılır. Haşlandıktan sonra kavru olarak tüketilir.

Apocynaceae

Nerium oleander L.

Yörede Ayacı veya Zakkum olarak bilinir. Eskiden kaynatılıp suyu soğuduktan sonra özellikle pamuk için tarım ilacı olarak kullanılırdı. Şu an kullanımı yaygın değildir. Zakkum ağaçlarının olduğu yerlerde cinlerin ve perilerin yaşadığına inanıldığından evlerin etrafına ekilmesi tavsiye edilmez. *Zehirli bir bitkidir* (Tanker ve ark. 2003). *Son yıllarda, bu bitkiden elde edilen hülasaların kanser tedavisinde etkili olduğu iddiası ortaya atılmıştır* (Gürkan ve ark. 2003).

Araceae

Dracunculus vulgaris Sahatt ex Endl.

Yılan bıçağı yada Yılan yastığı olarak bilinir. Toprak altı kısmı (yumrusu) soyulup kurutulduktan sonra toz haline getirilir. Günde bir çay kaşığı kadar içilir. Gastrite iyi geldiğine inanılır. *Yumruları süs amacıyla ihraç edilir* (Tanker ve ark. 1993).

Aspleniaceae

Ceterach officinarum L.

Altın otu olarak bilinir. Yaprakları sıcak suda

kaynatılarak çayı içilir. Böbrek taşlarını düşürmek ve ishali durdurmak için kullanılır. *Yaprakları diüretik etkilidir ve idrar yolu hastalıklarında kullanılır* (Tanker ve ark., 1993).

Betulaceae

Alnus orientalis Decne

Yörede Boya ağacı olarak bilinir. Akarsu ve su kanallarının kenarlarında doğal olarak yetişir. Eskiden romatizma ve eklem ağrıları hastalığında kullanılırdı. Kazanlarda kaynatılan dallardan elde edilen buharının belli aralıklarla hastaya uygulanması ile tedavi yapılırdı.

Brassicaceae

Capsella bursa-pastoris L.

Yörede Kedi tırnağı ya da Çoban çantası olarak isimlendirir. Haşlandıktan sonra kavru olarak tüketilir.

Bitki, halk arasında hemostatik amaçlı kullanılır (Tanker ve ark., 1993).

Capparaceae

Capparis spinosa L: var. inermis Tierra.

Kapari veya Kebere olarak adlandırılır. Çiçek tomurcukları toplanıp turşusu yapılır. Kansızlık ve hemoroide iyi geldiğine inanılır. *İdrar sökücü ve kabız yapıcı etkilere sahiptir* (Asımgil, 1997).

Ericaceae

Arbutus unedo L.

Yörede Sandal ağacı ve Çilek olarak bilinir. Meyvesi pazarda satılır. Kerestesinin yumuşak olması ve ilemesinin kolay olması yüzünden eskiden kaşık yapımında kullanılırdı. *Meyvalarda bol miktarda C vitamini, şeker ve tanen bulunur. Tanen dolayısıyla kabız yapıcı ve mikrop öldürücü etkiye sahiptir* (Asımgil, 1997)

Erica manipuliiflora Salibs.

Yörede Püren olarak bilinir. Püren balı piyasada tercih edilen bir bal olduğu için arıcılar tarafından rağbet gören bir bitkidir. Kurutulmuş çiçekleri ve yaprakları vücuttaki ödemin ve fazla kiloların atılması için çay olarak tüketilir. *Kabız yapıcı ve idrar yollarını temizleyici etkiye sahiptir* (Asımgil, 1997).

Fabaceae

Ceratonia siliqua L.

Yörede Harıp veya Harnup olarak isimlendirilen Keçiboynuzu'nun sonbaharda kahverengi hale gelen meyveleri kullanılır. Aşılı olanların meyveleri daha iri ve etli olup çay ve pekmez yapımında kullanılırken, deli olanlar (aşılı olmayanlar) değirmenlerde öğütülerek hayvan yemi olarak kullanılır. Çayının ve pekmezinin insanlarda öksürüğe iyi geldiği, hayvanlarda güçlendirmeye sebep olduğuna inanılmaktadır. *Kurutulmuş keçiboynuzu, çocuk ishallerinde antidiareyik olarak kullanılır* (Tanker ve ark., 1993).

Fagaceae

Quercus aucheri Jaub x Spach

Yörede Pıynar ya da Boz Pıynar olarak bilinir. Sonbaharda pelit denilen meyvesi küle konularak yenilir. Ayrıca hayvanlara güç ve enerji verdiğiğine inanıldığından hayvan yemi olarak kullanılır.

Guttiferae

Hypericum perforatum L.

Yörede Kantaron olarak bilinir. Kırk gün boyunca yarım litre zeytin yağının içinde bekletilen bir tutam kantarondan elde edilen karışım yara ve yanıklara sürülmektedir. Çay olarak tüketildiği zaman mide ağrılarını hafiflettiğine inanılmaktadır. *Çiçekli dalları, zeytin yağı içinde maserasyona bırakılarak kantaron yağı hazırlanır. Bu yağ halk arasında yaraları iyileştirmek amacıyla kullanılmaktadır* (Tanker ve ark., 1993).

Lamiaceae

Lavandula stoechas L. var. stoechas

Karağan olarak adlandırılan Karabaş otu yörede en çok bilinen bitkilerden biri olup yaprak ve çiçekleri çay olarak kullanılır. Damarları açtığı, karaciğer yağlanması ve tansiyona iyi geldiğine inanılır. Eskiden çamaşırları hem yumuşatmak hem de güzel kokması için kullanılırdı. Ayrıca pazarda süs bitkisi olarak da satılmaktadır. *Bilhassa sinirsel baş ağrısı, uykusuzluk ve yüksek tansiyon gibi şikayetlerde daha etkilidir* (Asımgil, 1997).

Origanum onites L.

Yörede Kekik olarak bilinir. Bitkinin toprak üstü kısımlarından çiçek ve yaprakları kullanılır. Haziran ayı ortalarında toplanmaya başlanır. Ekonomik değeri olan bir bitkidir. Yemeklerde baharat olarak kullanımı ve çay olarak içilmesi şeklinde çok farklı kullanım alanları vardır. Yörede en çok bilinen ve yağın kullanımı olan bitkilerden biridir. Eskiden beri kazanlarda kaynatılarak suyu çıkarılmaktadır. Karın ağrısına, mide bunaltısına ve bronşite iyi geldiğine inanılmaktadır.

Salvia fruticosa Miller.

Yörede Çalba ya da meyvesi elmaya benzediği için “Elmalı adaçayı” olarak isimlendirilir. Elma’ya benzeyen meyveleri taze iken yenilir. Yaprakları ise çay olarak tüketilir. Mide ağrısı, soğuk algınlığı, bademcik ve sinüzite iyi geldiğine inanılır. *Yaprakları iyi bir solunum yolları antiseptiğidir. Çay olarak da çok tüketilir* (Tanker ve ark., 1993).

Phlomis bourgaei Boiss.

Kara Çalba olarak bilinir. Yaprakları ağrıyan yerin üzerine sarılmakta ve ağrıyı hafiflettiğine inanılmaktadır.

Sideritis leptoclada O. Schwarz x P. H.Dawis

Yörede Bozlan, Dağ çayı ya da Kızıl çayı olarak bilinir. Sonbaharda sararan sürgünleri çay olarak kullanılır. Soğuk algınlığı ve gribe iyi geldiğine inanılır.

Loranthaceae

Viscum album L.

Yörede Purç olarak bilinen Ökse otu Cuma günleri kurulan pazarda satılmaktadır. Bitkinin migren, beyin tümörü ve tansiyon hastalığına iyi geldiğine inanılır. *Ökse otu diüretik ve tansiyonu düşürücü etkisine rağmen zehirli bir bitkidir. Son yıllarda bitkiden kanser ilacı hazırlanmaktadır* (Tanker ve ark., 1993).

Lauraceae

Laurus nobilis L.

Yörede Tenel ya da Defne olarak adlandırılan Defne’nin daha çok yapraklarından ve meyvesinden faydalanılmaktadır. Eser miktarda yemeklere katıldığında tat ve koku verir. Yaprakları çay olarak tüketildiğinde

vücuttaki ödemi attığına, meyvesini kaynatıp suyunu saça ve ağrıyan yere sürüldüğünde iyi geldiğine inanılır. Kekik gibi yörede ekonomik değeri çok olan bir bitkidir. Yayılış alanı oldukça geniştir. *Defne yağı romatizmalarda pomad olarak kullanılır. Defne yaprağı bazı yemeklere lezzet vermek amacıyla kullanılmaktadır* (Tanker ve ark., 1993).

Liliaceae

Asparagus acutifolius L.

Yörede Dilkimen olarak adlandırılan yabani kuşkonmazdır. Dağlardan toplanır. Bitkinin taze filizleri uzun bir süre pazarda rağbet görür ve satılır. Taze sürgünleri sebze olarak haşlandıktan sonra yumurta ile pişirilerek yenilir. *Kök ve rizomları Radix Asparagi, asparagin vitaminleri içerir, diüretik etkiye sahiptir. Genç sürgünleri sebze olarak tüketilir* (Tanker ve ark., 1993).

Allium ampeloprasum L.

Yörede Köremen ya da Körmen olarak bilinir. İlkbaharda toprak üstü kısımları sebze olarak haşlandıktan sonra yumurta ile pişirilerek yenilir. Pazarada en çok rağbet gören bitkilerdendir.

Smilax aspera L.

Yörede Sılcın olarak bilinir. *Taze sürgünleri sebze olarak haşlandıktan sonra yumurta ile pişirilerek yenilir* (Tanker ve ark., 1993).

Urginea maritima L.

Yörede Kabartlan olarak bilinir. Bel ve boyun fitiği hastalıklarında kullanılır. *Sonbaharda toplanan soğanlar dilimlenir. Soğanların dilimlenmesi sırasında elleri tahriş eder. Bu nedenle eldivenle çalışılması gerekir. Halk arasında romatizma ağrılarında kullanılır. Tahriş edilen kısma kan toplanmasını sağlayarak etki etmektedir* (Tanker ve ark., 1993).

Malvaceae

Malva sylvestris L.

Yörede Ebegümeci olarak bilinir. İlkbaharda taze olan toprak üstü kısımları haşlanarak kavrulup yemek yapılır. Pazarda satılır. *Müsilaj bakımından zengindir. Haricen lapa halinde deri hastalıklarında ve çıban başı tedavisinde kullanılır* (Tanker ve ark., 1993).

Myrtaceae

Myrtus communis L.

Yörede Mersin olarak bilinir. Taze olan meyveleri yenilerek tüketilir. Dalıyla beraber kaynatılıp soğurulduktan sonra banyo yapılır. Kaşıntılara ve alerjiye iyi geldiğine inanılır. Bayramlarda ve arefe günlerinde aynı zamanda mezarlıkları süsler. Bu haliyle aynı zamanda bir mezarlık bitkisidir. *Antiseptik özelliğinden dolayı idrar yolu hastalıklarında, hoş kokusundan dolayı da parfümeride kullanılır* (Tanker ve ark., 1993).

Anacardiaceae

Pistacia terebinthus L.

Yörede Meneviç ya da Çitlenbik olarak bilinir. Taze olan yaprakları toplanıp, yoğurtlanır ve yemeği yapılır. Sakızı mide rahatsızlıklarına iyi geldiği düşünülerek çiğnenir. Sonbaharda olgunlaşan meyveleri kurutularak yenilir. Tohumları yağ ve protein bakımından zengindir. Yenilerek tüketildiği gibi yöresel birçok tatlının yapımında kullanılır (Tanker ve ark., 1993).

Orchidaceae

Orchis anatolica Boiss.

Yörede Salep olarak bilinir. Toplanan yumruları karın ağrısı ve gögsü yumuşatmak için sütle beraber kaynatılarak içilir. *Gögsü yumuşatıp, balgam söktürür, uzun sureli öksürükleri giderir* (Asımgil, 1997).

Papaveraceae

Papaver rhoeas L.

Yörede Gelincik ya da Nünnük olarak bilinir. İlkbaharda çiçek açmadan önce toprak üstü kısımları haşlanarak kavrulup yemek olarak tüketilir. *Taşdığı rhoeadin isimli alkaloid nedeniyle öksürük sedatifi olarak etkilidir* (Tanker ve ark., 1993).

Pinaceae

Pinus brutia Ten.

Yörede Kızılcım, Akçam olarak bilinir. Kozalakları yeşil ve küçük iken kaynatılarak içilir. Öksürüğe ve astıma iyi geldiğine inanılır. Ayrıca elde edilen sakız hem çiğnenir hem de istenmeyen tüylerin temizlenmesinde kullanılır.

Portulacaceae

Portulaca oleraceae L.

Yörede Semiz otu olarak bilinir. Salatalarda ve kavru olarak tüketilir.

Ranunculaceae

Anemone coronaria L.

Yörede Lale veya Anemon olarak bilinir. Pazarda süs bitkisi olarak satılır. Evlerde ise süs amaçlı vazoya konulmak için dağlardan toplanır. *Anemone coronaria süs amacıyla yetiştirilir* (Tanker ve ark., 1993).

Rosaceae

Rubus sanctus Schreber

Yörede Böğürtlen olarak bilinir. Meyvesi taze iken yenilir. *Sitrikasit, pektin, şeker ve müsilaj içerir* (Tanker ve ark., 1993).

Urticaceae

Urtica dioica L.

Yörede Isırgan olarak bilinir. Prostat hastalığına iyi geldiğinden, kurutulmuş çayı içilir. Ayrıca yemeği yapılı ve bökerek olarak da tüketilir. *Prostat rahatsızlığı çeken kişilerde idrar zorluğunu ortadan kaldırmak amacıyla kullanılır* (Gürkan ve ark. 1993).

Verbenaceae

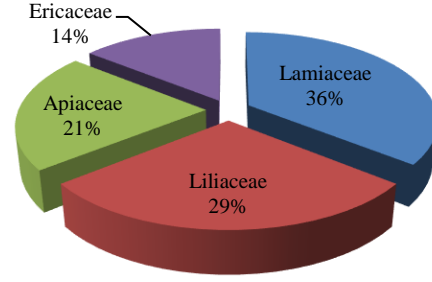
Vitex agnus-castus L.

Yörede Hayıt olarak bilinir. Tohumları ısıtılır ve yaralara sarılır. Karın ağrısı için kurutulmuş tohumlar çiğnenerek yutulur. Kurutulmuş yaprakları karın ağrıları için çay olarak tüketilir. *Yaprakları flavonozit ve sineol içeren uçucu yağa sahiptir. Meyvaları süt salgısını artırıcı ve adet düzenleyici etkiye sahiptir* (Tanker ve ark., 1993).

Tartışma ve Sonuç

Muğla'nın Ortaca ilçe sınırları içerisinde 2 yıl boyunca devam eden çalışma sonucu doğal olarak yetişen 38 taksonun yöre halkı tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Değişik amaçlarla kullanılan bu bitkilerden

çoğunluğunun tıbbi amaçlı ya da çiğ ve/veya pişirilerek yemek suretiyle kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışma ile ülkemizin güneybatı kesiminde bulunan Ortaca yöresindeki halkın kültüründe bitkilerin önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Kullanılan bitkilerin bazen keçiboynuzunda olduğu gibi tıbbi, yemek, hayvan yemi, Sığla'da dini, tıbbi ve yemek olmak üzere birden fazla kullanım amaçları olduğu görülmüştür. Bu bitkilerden 23'ü tıbbi, 19'u yiyecek, 3'ü baharat, 3'ü süs, 2'si yem, 2'si dini, 2'si diğer (kaşık yapımı, tarım ilacı yapımı) amaçlarla kullanılmaktadır. Yörede tespit edilen bitkilerin en çok hangi familyaya ait olduğu Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2 Taksonlara Göre Familyaların durumu
Figure 2 Status of families according to taxa

Son zamanlarda, yöresel bitkilere verilen önemin ve işlevlerinin farkındalığının artmasıyla birlikte, bu bitkilerin güvenle tüketilebilmesi ve uygun sektörlerde işlenebilmesi için birtakım standartlar oluşturulmuştur. Türk Gıda Kodeksi'ne (2013) göre, yaprak/ çiçek baharat ya da çeşni olarak kullanılan kurutulmuş bitkilerin rutubet miktarı en çok %7,5-10 (m/m), yabancı madde muhtevası en çok %0,1-2,0 (m/m), toplam kül miktarı azami (kuru maddede) %7-15 (m/m), asitte çözünmeyen kül miktarı en fazla (kuru maddede) %1-2,5 (m/m), sap, dal ve parçacıkları en çok %5-10 (m/m), uçucu yağ oranı ise en az 0,3-1,0 ml/100g olmalıdır. Bunun yanı sıra bu bitkilerin, bitkisel çay formunda tüketilebilmesi için, kuru muhtevasının en az %90 (m/m), toplam kül miktarının azami %9 (m/m), asitte çözünmeyen kül miktarının en fazla %2 (m/m), aflatoksin B1 miktarı en çok 2µg/kg ile aflatoksin B1, B2, G1, G2 toplam miktarının en çok 4µg/kg olması ve boya maddesi içermemesi gereklidir (TSE, 2003). Ayrıca, bu bitkilerden distilasyon ve ekstraksiyon yolu ile uçucu yağlar elde edilmekte ve bu şekilde gıda sanayinin yanı sıra farklı sektörlerde de kullanılmaktadır. İlaç, parfüm, kozmetik, sabun, diş macunu, şeker ve ciklet yapımında temel veya yardımcı bileşen olarak kullanılabilirler.

Ortaca yöresinde bazı otsu bitkiler her mevsimde gıda bitkisi olarak kullanılmaktadır. Bu doğal bitkilerden, en önemli yararlanma şekilleri; dini, süs, gıda, çay, baharat ve bazı hastalıkların tedavisi şeklinde olmaktadır. Yöre halkı doğal bitkileri karın ve mide rahatsızlığı, balgam sökücü ve öksürük giderici, nefes açıcı, kaşıntı, hemoroid tedavisi, soğuk algınlığı, ishal, kalp ve damar tıkanıklıkları, kansızlık ve romatizmal ve eklem ağrıları gibi hastalıklarda tedavi amacıyla kullanılmaktadırlar.

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgularda, yöresel adıyla Kabartlan olarak ifade edilen, soğanı çok zehirli ve kullanılmasında çok ciddi tehlikesi olabilecek *Urginea*

maritime (Ada soğanı) adlı bitkinin boyun fitiği için kullanılması şartırcı bir durumdur.

Yörede yapılan diğer etnobotanik araştırmalarla, familya ve tür sayıları bakımından karşılaştırma ise şöyledir: Köyceğiz tarafında yapılan araştırmada 72 familyaya ait 154 bitki (Uysal, 2008); Marmaris yöresinde yapılan çalışmada 46 familyaya ait 95 takson (Gürdal ve Kültür, 2013) ve Ortaca yöresinde yapılan tez araştırmasında ise 45 familyaya ait 80 bitki türü tespit edilmiştir (Kazan, 2007). Daha önce Kazan (2007) tarafından yapılan araştırmada en çok tür sayısına sahip familya olan Lamiaceae' ye ait özellikle *Origanum onites* L., *Lavandula stoechas* L. ve *Salvia fruticosa* Miller, kullanıcı sayılarına göre yörede en çok bilinen ve tıbbi amaçlı olarak kullanımının yaygın olduğu bitkiler arasında yer almaktadır. Bizim çalışmada da %36 oranla Lamiaceae familyası birinci sırada yer almaktadır. Halkın tıbbi ve aromatik bitkilere ilgisinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bitkiler genellikle semt pazarlarında ve bazen de aktarlarda satılmaktadır.

Ebe gümeçi, Isırgan ve Defne hem tıbbi amaçlı hem de yiyecek olarak yörede yaygın olarak tüketilen bitkilerdendir. *Liquidambar orientalis* bitkisi (Sığla, günlük) yöreye özgü endemik bitkilerdendir. Bu bitkiden sığla yağı elde edilmektedir. Parfümeri ve kozmetikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Sığla'nın yaygın kullanımına ait bilgilere daha önce bölgede yapılan diğer araştırmalarda da rastlanmaktadır (Kazan, 2007).

Muğla'nın Ortaca ve Dalaman yöresi son yıllarda turizm nedeniyle hızlı bir şekilde değişmesine rağmen etnobotanik açıdan hala önemini korumaktadır. Bunun da en büyük sebebi bu yörenin mutfak kültüründe etten ziyade ot kültürünün büyük önem arz etmesidir.

Bu çalışmanın Anadolu bitki bilgeliğine bir katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Kaynaklar

- Asımgil A. 1997. Şifalı Bitkiler. A.Timaş yayınları, No: 176. İstanbul.
- Atalay İ. 1987. Türkiye Jeomorfolojisine Giriş. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 9. İzmir.
- Baytop T. 1999. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, Geçmişte ve Bugün, İkinci Baskı, Nobel Tıp Kitapevi, No: 455.

- Davis PH. (Ed). 1965-1985. Flora of Turkey and the East Aegean Islands, 1-9. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Davis PH, Mill RR, Tan K (Eds). 1988. Flora of Turkey and the East Aegean Islands, 10. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Güner A, Özhatay N, Ekim T, Başer KHC (Eds), 2000. Flora of Turkey and the East Aegean Islands, 11. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Gürdal B, Kültür Ş, 2013. An Ethnobotanical Study of Medicinal Plants in Marmaris (Muğla, Turkey). Journal of Ethnopharmacology, 146: 113-126.
- Gürkan E, Öndersev D, Ulusoylu M, Göztaş Z, Dinçşahin N. 2003. Bitkisel Tedavi, Marmara Üniversitesi, No: 699. Eczacılık Fakültesi Yayınları, No: 19. İstanbul.
- Kahya E. 2015. Günlük Ağacı (*Liquidambar orientalis*, Sığla). Dört Öge, 4 (7): 15-22.
- Kazan D. 2007. Ortaca (Muğla) İlçesinin Etnobotanigi. Muğla Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Muğla.
- Kendir G, Güvenç A. 2010. Etnobotanik ve Türkiye'de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalara Genel Bir Bakış. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 30 (1): 49-80.
- Şenkardeş İ, Tuzlacı E. 2014. Some Etnobotanical Notes from Gündoğmuş District (Antalya/ Turkey). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4 (2): 63-75.
- Öz A. 2015. Ortaca'nın Orkide ve Zambakları. Esin Basımevi. Muğla.
- Öz A. 2016. Sığlanın Bilgeliği. Esin Basımevi. Muğla.
- Özçelik H, Balabanlı C. 2005. Burdur ilinin tıbbi ve aromatikbitkileri, I. Burdur Sempozyumu, Burdur, 16 Kasım, 1127-1136.
- Özhatay N, Koyuncu M, Atay S, Byfield A. 1997. Türkiye'nin Doğal Tıbbi Bitkilerinin Ticareti Hakkında Bir Çalışma. İstanbul.
- Öztürk M, Özçelik H. 1991. Doğu Anadolu'nun Faydalı Bitkileri. Siirt İlim Vakfı Yayınları. Ankara.
- Sağıroğlu M, Sezen D, Toksoy S. 2013. Medicinal plants used in Dalaman (Muğla), Turkey Journal of Medicinal Plant Research, 7 (28): 2053-2066.
- Tanker N, Koyuncu M, Coşkun M. 1993. Farmasötik Botanik Ders Kitabı. Ankara Üniversitesi Eczacılık fakültesi Yayınları, No: 70. Ankara.
- TS 12933. 2003. Bitkisel çaylar. Türk Standartları Enstitüsü (TSE), I. Baskı, Ankara.
- Türk Gıda Kodeksi. 2013. Türk Gıda Kodeksi Baharat Tebliği, No: 2013/12.
- Uysal G. 2008. Köyceğiz (Muğla) İlçesinin Etnobotanigi. Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Muğla.